

จิตวิญญาณของคนญี่ปุ่น

อุดมศักดิ์ จันทร์กลัด *

คำนำ

ในปัจจุบันนี้เป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้วว่า ประเทศญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจในทางเศรษฐกิจ ทำการค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และได้เปรียบดุลการค้าอย่างมหาศาลทุกปีจนเป็นที่อิจฉาแก่บรรดาประเทศทั้งหลายทั้งที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา ความสำเร็จของญี่ปุ่นนั้นเป็นที่กล่าวขวัญกันโดยทั่วไป ความสำเร็จเช่นนี้มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หรือโชคช่วยแต่เป็นความพยายามของคนญี่ปุ่นทั้งประเทศที่ร่วมมือร่วมใจกัน ตลอดจนอาศัยพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยช่วยเกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จดังเช่นที่เราได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

ในปีนี้เป็นปีที่ประเทศไทยและญี่ปุ่นได้มีความสัมพันธ์ทางการทูตกันมาครบ 100 ปี โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ได้จัดรายการบรรยายพิเศษเป็นระยะ ๆ ในหัวข้อต่าง ๆ ตลอดทั้งปี เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนและเพิ่มพูนความรู้ระหว่างประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย เพื่อช่วยให้ประชาชนของทั้งสองประเทศจะมีความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ดียิ่งขึ้น

บทความฉบับนี้เป็นความพยายามของผู้เขียนที่พยายามจะเข้าใจถึงสภาพจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และการให้คุณค่าของคนญี่ปุ่นโดยทั่วไปมิได้เจาะจงไปยังบุคคลใด หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะแต่พยายามอธิบายลักษณะทางจิตใจของคนญี่ปุ่นทั่วไป และในฐานะที่ผู้เขียนได้เคยไปใช้ชีวิตอยู่ในประเทศญี่ปุ่นชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก็อาจจะได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ที่สนใจศึกษาในเรื่องของญี่ปุ่น แต่บทความนี้มิได้เกี่ยวกับเรื่องราวของญี่ปุ่นในเชิงเศรษฐกิจวิทยาศาสตร์หรืออุตสาหกรรม แต่พยายามที่จะเข้าใจคนญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นคนเอเชียด้วยกัน ซึ่งถึงแม้ว่าจะอยู่ในทวีปเอเชียด้วยกัน แต่คน

ญี่ปุ่นอาจจะมีความรู้สึกนึกคิด หรือวิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากคนในประเทศเอเชียอื่น ๆ และถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมจากจีนมามาก จนอาจจะกล่าวได้ว่าจีนเป็นแม่ระบบของอารยธรรมญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นก็มีวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนญี่ปุ่นอยู่ก่อนแล้ว ญี่ปุ่นไม่ได้ลอกเลียนจีนไปหมดทุกอย่าง เมื่อรับอารยธรรมมาจากจีน ก็พยายามปรับปรุงดัดแปลงให้เข้ากับความต้องการและสเนียมของญี่ปุ่นเอง จนทำให้วัฒนธรรมของญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งวัฒนธรรมก็มีส่วนช่วยเหลือหลอมบุคลิกลักษณะของคนญี่ปุ่น ความพยายามในการเข้าถึงจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่นนั้นเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นนามธรรมมาก และเป็นหัวข้อที่อาจจะยากแก่การเข้าใจและสามารถที่จะเข้าถึงได้หลาย ๆ วิธีหลาย ๆ ด้านอาจจะกล่าวได้ว่าไม่มีวิธีการใดวิธีการหนึ่งที่จะสมบูรณ์ที่สุดในการเข้าใจจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่น แต่จะต้องประมวลความรู้และวิธีการหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน ในบทความนี้ผู้เขียนพยายามที่จะเข้าใจคนญี่ปุ่นโดยผ่านทางหัวข้อการศึกษาดังนี้

1. ในด้านศาสนาและความเชื่อ
2. ในด้านสังคมและชีวิตความเป็นอยู่
3. ในด้านศิลปวัฒนธรรม

ผู้เขียนเองก็ยอมรับว่าการศึกษาโดยผ่านหัวข้อเพียงเท่านั้นไม่เพียงพอแก่การที่จะเข้าใจคนญี่ปุ่นทั้งหมดได้อย่างแท้จริง ท่านผู้ที่สนใจก็จะต้องศึกษาด้านอื่น ๆ ประกอบกันอีกด้วยหลาย ๆ ทาง ซึ่งคณาจารย์ของโครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็จะบรรยายหัวข้ออื่นๆ ในโอกาสต่อไปตลอดทั้งปี พ.ศ. 2530 นี้ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการเสนอบทความนี้จะได้ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องสภาพจิตใจของคนญี่ปุ่นแก่ท่านผู้อ่านบ้างไม่มากนักน้อย และถ้าหากท่านผู้อ่านมีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะใด ๆ ก็ตามผู้เขียนก็ยินดีน้อมรับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะนั้นด้วยความขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ศาสนาและความเชื่อ

ถ้าหากเราจะดูสภาพการนับถือศาสนาของคนญี่ปุ่นอย่างผิวเผินแล้ว เราก็อาจจะคิดว่าคนญี่ปุ่นมีความสับสนในการนับถือศาสนา โดยที่มิได้ประกาศตนว่านับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ถ้าหากเราจะวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งก็将会เห็นว่านั่นเป็นลักษณะอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นโดยส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาควบคู่กันไประหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่นรอมมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ และมีลัทธิขงจื้อแทรกอยู่ในฐานะที่เป็นจริยธรรมที่พึงปฏิบัติในสังคม และในปัจจุบันนี้ก็มีคริสต์ศาสนาเข้าไปเผยแพร่ ตลอดจนศาสนาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นเอง ซึ่งไม่ใช่ทั้งศาสนาพุทธศาสนาชินโต หรือศาสนาคริสต์ แต่เป็นศาสนาใหม่ที่มีศาสดาของตนเองโดยเฉพาะ

ศาสนาชินโต (Shintoism)

ศาสนาชินโตเป็นศาสนาเก่าแก่ที่ถือกันว่ามีกำเนิดมาพร้อม ๆ กับประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีรูปร่างจากเทพนิยายอันปรัมปราลึกลับซับซ้อน ชินโต แปลว่า วิถีแห่งเทพเจ้า ซึ่งคำนี้ก็มีกำเนิดขึ้นภายหลังจากพุทธศาสนาเข้าไปในประเทศญี่ปุ่นแล้ว เพื่อป้องกันมิให้เกิดการสับสนระหว่างความเชื่อเดิมและความเชื่อใหม่ที่เข้าไป ความเชื่อเดิมจึงถูกบัญญัติว่า ชินโต ในขณะที่ความเชื่อใหม่ คือ พุทธศาสนาจะถูกเรียกว่า บุตสึโต ซึ่งแปลว่า วิถีแห่งพระพุทธเจ้า

คำว่าเทพเจ้าในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า คามิ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมากอาจจะสรุปความหมายกว้าง ๆ ได้ดังนี้

1. หมายถึงเทพเจ้าทั้งหลายที่สถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ ซึ่งมีเทพเจ้าประจำปรากฏการณ์ธรรมชาติอยู่หลายองค์ด้วยกัน เทพเจ้าสูงสุดก็คือ เทพธิดามารทราสุ (Amaterasu) ซึ่งเป็นเทพธิดาประจำดวงอาทิตย์ และ

ถือว่าเชื้อสายของเทพธิดามารทราสุ นี่ก็คือต้นกำเนิดหรือบรรพบุรุษของพระเจ้าจักรพรรดิของญี่ปุ่นทุก ๆ พระองค์ ตลอดจนเป็นต้นกำเนิดของคนญี่ปุ่นด้วย ดังนั้นคนญี่ปุ่นจึงมีเชื้อสายเดียวกันทั้งหมด เพราะถ้าหากสืบสายต้นกำเนิดของตนไปแล้วก็จะไปสิ้นสุดลงที่เทพธิดามารทราสูงองค์นี้ ทำให้คนญี่ปุ่นมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านเชื้อสาย

2. คำว่า คามิ ในอีกความหมายหนึ่งก็หมายถึงพระเจ้าจักรพรรดิทั้งองค์ปัจจุบันและที่สวรรคตไปแล้ว ในอดีต ตลอดจนบรรพบุรุษของตนที่ล่วงลับไปแล้วก็ได้รับการเช่นสรวงบูชาและเคารพนับถือว่าเป็นเทพเจ้าในศาสนาชินโต รวมถึงวีรบุรุษและบุคคลสำคัญในอดีต ซึ่งเป็นผู้ที่ได้เคยประกอบคุณงามความดีให้แก่ประเทศมาแล้ว

3. หมายถึงธรรมชาติ ภูเขา แม่น้ำ เกาะแก่ง และต้นไม้ใหญ่ต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้มีได้หมายถึงตัวธรรมชาติแท้ ๆ แต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายความรวมไปถึงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสิงสถิตอยู่ในธรรมชาติแห่งนั้นด้วย โดยเหตุที่ประเทศญี่ปุ่นมีธรรมชาติอันสวยงามอยู่ทั่วไป จึงมีศาลเจ้าอยู่มากมายตามแหล่งธรรมชาติอันสวยงามนั้น หรือแม้แต่ในทุ่งนา ป่าเขา ด้วยเหตุนี้จึงมีผลทำให้คนญี่ปุ่นมีความรักธรรมชาติ มีความเคารพธรรมชาติอันสวยงามว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้าขนาดเล็ก ๆ ก็มีอยู่ให้เห็นโดยทั่วไป

ศาสนาชินโตเป็นวิวัฒนาการมาจากการเคารพนับถือดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคำสอนในศาสนาชินโต ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นระบบระเบียบดีเท่ากับคำสอนของพุทธศาสนา แต่ใจความสำคัญของคำสอนก็คือ การมีความจงรักภักดีในเทพเจ้า เคารพบูชาบรรพบุรุษ มีความรักธรรมชาติ รักถิ่นฐานอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตน มีความกล้าหาญ รักชาติ รักหมู่คณะ มีความหวงแหนแผ่นดินของตน ซึ่งในคำสอน

แนวนี้ทำให้ประเทศญี่ปุ่นสามารถรวมกันได้เป็นปึกแผ่นมั่นคง นอกจากคำสอนหลักในแนวดังกล่าวแล้ว ชินโตยังเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตอีก เช่น สอนให้รักความสะอาดเพราะว่าความสกปรกเป็นมลทินของมนุษย์และเป็นเรื่องที่เทพเจ้าทั้งหลายไม่โปรดปราน ศาสนาชินโตจึงเป็นการทำพิธีเพื่อความบริสุทธิ์ ความตายถือว่าเป็นมลทิน ศาสนาชินโตจึงไม่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายหรือพิธีศพ จะมีก็แต่พิธีอันเป็นมงคล เช่น แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ดำนา เก็บเกี่ยวพืชผล เด็กเกิดใหม่ ตลอดจนมีพิธีกรรมที่มีความสนุกสนานรื่นเริงในงานเทศกาลต่าง ๆ งานเทศกาลของศาลเจ้าชินโตบางแห่งเป็นงานซึ่งใหญ่ระดับชาติเลยทีเดียว ศาสนาชินโตไม่มีคำตอบเกี่ยวกับการหลุดพ้น หรือเรื่องชีวิตหน้า ชาติหน้า พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความตายมักจะให้เป็นหน้าที่ของพระในพุทธศาสนา มีคำกล่าวอย่างง่าย ๆ ที่พอจะทำให้เรามองเห็นภาพพจน์ของศาสนาชินโตได้ก็คือ “ศาสนาชินโตเป็นศาสนาของความรื่นเริง เฉลิมฉลอง ส่วนศาสนาพุทธเป็นศาสนาของความตาย” คำกล่าวนี้ถึงแม้ว่าจะไม่ถูกต้องทีเดียวนักในส่วนศาสนาพุทธแต่ก็พอจะทำให้เราเข้าใจศาสนาชินโตอย่างคร่าว ๆ ได้

ในสมัยโบราณศาสนาชินโตและศาสนาพุทธอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น ทั้งศาลเจ้าในศาสนาชินโตและวัดในศาสนาพุทธมีการบริหารร่วมกันเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ตลอดจนในด้านความเชื่อในศาสนาชินโตนั้นก็เริ่มได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธ มีการกล่าวว่าเทพธิดามารทราสุ หรือเทพธิดาแห่งดวงอาทิตย์นั้นที่จริงแล้วก็คือองค์ปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศาสนาชินโตมีบทบาทเป็นรองพุทธศาสนาโดยตลอด แต่หลังศตวรรษที่ 16 พุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมความนิยมลง ศาสนาชินโตก็ค่อย ๆ ได้รับความสนใจมากขึ้นเพราะว่าคนญี่ปุ่นมีความรู้สึกเป็นชาตินิยมมากขึ้น และพยายามแสวงหาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ การฟื้นฟูเช่นนี้เกิดขึ้นในปลาย

สมัยเอโดะ โดยเน้นที่การเคารพบูชาพระเจ้าจักรพรรดิ และเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างหนึ่งที่จะล้มล้างอำนาจของโชกุนโตกูงาวะ ซึ่งได้มีการปรับปรุงการปกครองให้เป็นระบบสมัยใหม่ในปี 1868

ผู้นำในสมัยเมจิต่อต้านพุทธศาสนา และดำเนินการแยกพุทธศาสนาออกจากชินโตอย่างเด็ดขาด เพื่อที่จะอาศัยศาสนาชินโตเป็นแกนนำในการปลุกระดมความรักชาติในช่วงก่อนหน้าสงครามโลกทั้งสองครั้ง ซึ่งมีผลทำให้ประเทศญี่ปุ่นต้องทำสงครามโลกครั้งที่สองและประสบความพ่ายแพ้ดังที่เราได้ทราบกัน ซึ่งผลของการแพ้สงครามก็มีผลกระทบต่อศาสนาชินโตอย่างมาก หลังสงครามโลกครั้งที่สอง “ชินโตแห่งรัฐ” ก็ถูกล้มล้างไปเหลือแต่เพียงศาสนาชินโตระดับทั่วไป ในปัจจุบันศาลเจ้าในศาสนาชินโตมีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะตามแหล่งที่มีธรรมชาติสวยงาม ส่วนศาลเจ้าที่มีชื่อเสียงทางด้านความสวยงามก็มีผู้คนหรือนักทัศนาจรไปเยี่ยมชมบ้าง เช่น ศาลเจ้าเมจิ ศาลเจ้าสุซุมิในกรุงโตเกียว ศาลเจ้าเฮอินที่นครเกียวโต และศาลเจ้าอิสะ ที่เมืองอิสะ เป็นต้น

ถึงแม้ว่าศาสนาชินโตจะถูกกระทบกระเทือนจากการที่ประเทศญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง แต่คำสอนและอิทธิพลของศาสนาชินโต ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นก็ยังมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนญี่ปุ่น เราอาจจะพอสรุปได้ว่า ศาสนาชินโตได้เกิดมาพร้อมกับประเทศญี่ปุ่น และได้ปลูกฝังความรู้สึก ความเป็นชาตินิยมให้แก่คนญี่ปุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

พุทธศาสนา

พุทธศาสนาได้เข้าไปในประเทศญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 538 และถึงแม้ว่าจะได้รับการต่อต้านอยู่บ้างในระยะแรก แต่ด้วยเหตุที่พุทธศาสนามีหลักธรรมที่สูงส่งและเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดอารยธรรมจากจีนสู่ประเทศญี่ปุ่น จึงได้รับความนิยมอย่างมากในหมู่ชน

ชั้นสูง ในระยะแรกนั้นเป็นความเชื่อกันโดยทั่วไปว่าผลบุญจากการสวดมนต์หรือทำพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นจะสามารถช่วยให้ประเทศชาติรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์ และพระเจ้าจักรพรรดิก็จะทรงมีพระชนมายุยืนนานนับว่าเป็นการนับถือศาสนาเพื่อต้องการผลประโยชน์ตอบแทนในระยะแรก แต่พุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนที่มากกว่านั้น กล่าวคือ มีคำสอนในเรื่องเมตตากรุณา สอนให้ดำเนินชีวิตในทางสายกลาง รู้จักควบคุมตนเอง สำหรับคนที่มีความทุกข์ศาสนาพุทธสอนในเรื่องความหลุดพ้น ซึ่งไม่ได้จำกัดเพศ ความรู้หรือชนชั้นใด ๆ ทั้งสิ้น อักษร “คานะ” ของญี่ปุ่นที่ใช้กันในปัจจุบันนี้นั้น พระภิกษุในศาสนาประดิษฐ์ขึ้นโดยดัดแปลงมาจากอักษรจีน นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีอิทธิพลในเรื่องของสถาปัตยกรรม ศิลปะแขนงต่าง ๆ การจัดระบบ ระเบียบต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชีวิตของชาวญี่ปุ่นมีความหมายและมีความสุขมากขึ้น รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณมองเห็นคุณค่าของพุทธศาสนาจึงได้ให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่โดยตลอด พุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ที่ได้ทยอยจากจีนเข้าไปสู่ญี่ปุ่น ตั้งแต่สมัยนารามาจนถึงสมัยคามาคุระ และมีอิทธิพลที่สำคัญอยู่ในปัจจุบันมีอยู่หลายนิกายด้วยกัน จะกล่าวโดยสรุปถึงนิกายที่มีอิทธิพลที่สำคัญ ๆ ในปัจจุบัน ได้แก่

1. นิกายมนครยาน (Shingon)

นิกายนี้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมและเวทมนต์คาถาต่าง ๆ เช่น สวดมนต์หรือทำพิธีจัดโรกระบาดต่าง ๆ ทำพิธีขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล สวดมนต์เพื่อป้องกันอันตรายต่าง ๆ อันจะเกิดมีแก่องค์พระเจ้าจักรพรรดิ พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนจนถึงประชาชน

2. นิกายสุชาวดี (Jodo)

เป็นนิกายที่เน้นความเชื่อหรือศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้าอามิตาภา และเน้นการพร่ำสวดพระนามของพระองค์และให้ระลึกถึงพระองค์อยู่เสมอ ผู้ที่มีศรัทธาแน่นในองค์พระพุทธเจ้าอามิตาภา เมื่อสิ้นชีวิตในโลก

มนุษย์นั้นแล้วก็จะได้ไปบังเกิดในพุทธเกษตรของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ ซึ่งดินแดนนั้นอยู่ในทางทิศตะวันตกและมีชื่อว่า “สุขาวดี”

3. นิกายเซ็น (Zen)

นิกายเซ็นเป็นพุทธศาสนาที่เน้นการปฏิบัติคือการทำสมาธิ วิปัสสนา มีหลักสำคัญ 4 ประการคือ

1. เป็นธรรมะที่เผยแผ่จากพระคัมภีร์
2. เป็นคำสอนจากจิตสู่จิต
3. ให้รู้ถึงภาวะที่แท้จริง
4. ตรัสรู้เป็นพุทธะ

ปรมาจารย์ในนิกายเซ็นมีความคิดว่า สัจธรรมนั้นเป็นสิ่งที่อาจจะอธิบายหรือพรรณนาได้ด้วยภาษาใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติจะต้องมีประสบการณ์ด้วยตนเอง จึงได้ใช้วิธีการสอนต่าง ๆ นานา เพื่อที่จะให้ผู้เรียนได้เข้าถึงปัญญาหรือความรู้แจ้งนั้น วิธีการที่นิยมกันก็มี ปริศนาธรรมหรือโกอัน การนั่งทำสมาธิหรือซาเซ็น หรือวิธีการใด ๆ ก็ได้ที่จะทำให้ผู้เรียนบรรลุถึงการรู้แจ้งของปัญญาหรือ ซาโดริ

นอกจากพุทธศาสนานิกายสำคัญ ๆ ทั้งสามนิกายนี้แล้วก็ยังมีพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ อีกมากทั้งที่เป็นพุทธศาสนานิกายที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม และพุทธศาสนานิกายที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งมีได้นามากกล่าวถึงในบทความนี้ ทั้งนี้ก็เพราะว่านิกายที่มีอิทธิพลสำคัญต่อจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่นมากที่สุดก็คือ นิกายเซ็น จนเราอาจจะกล่าวได้ว่าแกนสำคัญของศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่นนั้นมีรากฐานหรือแกนสำคัญมาจากเซ็น ส่วนอิทธิพลจากนิกายอื่น ๆ นั้นเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น ในบทความจึงได้กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเซ็นเสียเป็นส่วนใหญ่

นอกจากในเรื่องของหลักศาสนาแล้ว นิกายเซ็นก็ยังมียอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก เช่นในเรื่องของพิธีน้ำชา การจัดดอกไม้ การจัดสวน การดัดต้นไม้ (บอนไซ) การวาดภาพ โคลงกลอน การดนตรี

การละคอน ตลอดจนถึงสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ด้วย ซึ่งจะได้กล่าวอีกครั้งหนึ่งในส่วนของศิลปวัฒนธรรม ความคิดหลักของเซ็นในศิลปะเหล่านี้ก็คือ ความเรียบง่ายแบบธรรมดา แต่ก็พิถีพิถันแสดงถึงความรักในธรรมชาติการเข้าถึงและพยายามกลมกลืนไปกับธรรมชาติ หรือก่อให้เกิดจินตนาการถึงธรรมชาติ ดูแล้วก่อให้เกิดความสงบในจิตใจ แต่ก็เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผนและมีประโยชน์ในด้านใช้สอยได้จริง ๆ นอกจากในด้านของศิลปะซึ่งเน้นความเรียบง่ายแบบธรรมดาแล้ว ในศิลปะแขนงอื่น ๆ เช่น ในการพันดาบ ยิงธนู คาราเต้ หรือยูโด ก็สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของเซ็นในด้านที่จะต้องมีความอดทนหรือขันติธรรมอย่างสูง จิตจะต้องไม่วอกแวก กังวลถึงสิ่งใดในระหว่างการทำเหล่านั้น เป็นต้น

นอกเหนือจากอิทธิพลของศาสนาชินโตและพุทธศาสนานิกายเซ็นแล้ว ก็ยังมีอิทธิพลของลัทธิขงจื้อเข้ามา มีอิทธิพลต่อจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่น แต่มิใช่ในรูปแบบของศาสนา แต่จะเป็นรูปแบบของจริยธรรมที่พึงปฏิบัติในสังคม ลัทธิขงจื้อนั้นเข้ากันได้กับศาสนาชินโต ในแง่ของคุณธรรม ความดี ความสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว และการปฏิบัติตนในสังคม นอกจากนั้นยังส่งเสริมความมั่นคงให้กับระบบศักดินาสวามิภักดิ์ ในเรื่องของความจงรักภักดีต่อชาติ ต่อผู้อุปถัมภ์หรือนายของตน ส่วนความจงรักภักดีต่อครอบครัวจะมีความสำคัญน้อยที่สุด นอกจากนั้นยังปลุกความสนใจในด้านศิลปะ วรรณคดีและเป็นผู้ใฝ่การศึกษาอีกด้วย แต่ลัทธิขงจื้อในญี่ปุ่นนั้นต่างกับของจีนในข้อที่ว่าญี่ปุ่นให้ความสำคัญต่อการจงรักภักดีต่อนายของตน และยึดมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์ ญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญของครอบครัวน้อยกว่าจีน

จากอิทธิพลของศาสนาชินโต ศาสนาพุทธและลัทธิขงจื้อก็จะรวมกันเข้าถึงให้เกิดจริยธรรมของนักรบที่เรียกกันว่า “บูชิโด” ตั้งแต่สมัยคามะกุระ เป็นต้นมา เรียกได้ว่าอิทธิพลของลัทธิบูชิโดมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม

ของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก แม้ในปัจจุบันซึ่งก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจะเป็นไปในรูปแบบทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในหัวข้อ สังคมและชีวิตความเป็นอยู่

นอกเหนือจากอิทธิพลของศาสนาฮินโต ศาสนาพุทธ และลัทธิขงจื้อแล้ว ญี่ปุ่นก็มีความเชื่อในเรื่องลึกลับในระดับชาวบ้านทั่วไปอยู่มาก ตลอดจนถึงการพยากรณ์โชคชะตาการเข้าทรง หรือการขับไล่ภูติผีปิศาจต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งถือเป็นศาสนาพื้นเมืองของแต่ละท้องถิ่น แม้ในปัจจุบันถึงแม้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะพัฒนาในทางวัตถุไปอย่างมากแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีความเชื่อเหล่านี้อยู่อีกมาก เช่นในย่านชินจูกุหรือกินซ่า ซึ่งเป็นย่านการค้าสมัยใหม่เต็มไปด้วยตึกรามบ้านช่องสมัยใหม่ แต่ก็ยังมีหมอดูอาชิพอยู่มาก ซึ่งหมอดูอาชิพที่มีชื่อเสียงพยากรณ์ได้แม่นยำก็มีลูกค้ามากมายจนถึงกับต้องเข้าแถวรอดูหมอดูกัน ส่วนวิธีการดูนั้นมีหลายวิธี อาทิเช่น ดูลายมือ ดูลักษณะ ดูเลข 7 ตัว หรือ 12 ตัว ฯลฯ เป็นต้น ส่วนพวกที่เข้าทรงนั้น ส่วนมากก็จะเข้าทรงที่บ้านของตน ซึ่งอาจจะเปิดเป็นสำนักขึ้นมาก็ได้แก่นักธุรกิจจะลงทุนอะไรก็ตามก็มักจะมาปรึกษาหมอดู หรือผู้เข้าทรงก็มีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย แม้แต่การปลูกบ้านก็ต้องดูทิศทางให้ถูกต้องตามโหราศาสตร์จะอยู่เย็นเป็นสุข ตลอดจนการตั้งชื่อก็ต้องดูว่าใช้ชื่ออะไรจึงจะถูกโฉลก จะต้องประกอบด้วยอักษรคันจิกี่ตัว และตัวละกี่เส้นจึงจะดี ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ก็ยังมีให้เห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคมญี่ปุ่นและก็ได้ถือว่าเป็นเรื่องเสียหาย น่าอัปยศหรืองมงายแต่ประการใด ความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ในบางครั้งก็ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นศาสนาใหม่ ซึ่งมีอยู่มากมายในสังคมญี่ปุ่น นอกจากนั้นก็ยังมีการคริสต์ศาสนาเข้าไปมีบทบาทในสังคมญี่ปุ่นอยู่บ้าง แต่ก็ยังนับว่าน้อยมากถ้าจะเทียบกับศาสนาฮินโต ศาสนาพุทธ และลัทธิขงจื้อ และคริสต์ศาสนาที่เข้าเผยแผ่อยู่ในประเทศญี่ปุ่นก็มีลักษณะเป็นของญี่ปุ่น และในบางครั้งก็มีการผสมผสานเข้ากับศาสนาพื้นเมืองทั่วไปในด้านของพิธีการต่าง

ในเรื่องของการศาสนาเราจะเห็นได้ว่า ชาวญี่ปุ่นในปัจจุบันมีศาสนาให้เลือกนับถือกันอยู่อย่างมากมาย มีทั้งแบบเก่าและศาสนาใหม่และนิกายในแต่ละศาสนาก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวญี่ปุ่นมีอิสระเสรีอย่างมากในการนับถือศาสนา หรือแม้แต่จะไม่นับถือศาสนาได้เลยก็ได้ ทั้งนี้เป็นเพราะรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของประเทศญี่ปุ่น ได้ระบุไว้ว่า ให้ประชาชนมีอิสระเสรีในการนับถือศาสนา รัฐบาลจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องของศาสนา และจะไม่มีการระบุว่าศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติอย่างเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็เป็นที่ยอมรับและรู้กันโดยทั่วไปว่าศาสนาฮินโตและศาสนาพุทธก็ยังเป็นศาสนาที่ชาวญี่ปุ่น ส่วนใหญ่นับถือกันอยู่ และก็มีเป็นจำนวนมากไม่น้อยที่นับถือควบคู่กันไประหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาฮินโต

จะเห็นได้ว่าคนญี่ปุ่นมีการนับถือศาสนาปะปนกัน โดยเฉพาะระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาฮินโต เมื่อมีเด็กเกิดใหม่พ่อแม่อาจจะนำไปเข้าพิธีในศาสนาฮินโต เพื่อเป็นการรับขวัญระหว่างที่เด็กเจริญเติบโตในช่วง 3 ขวบ 5 ขวบ และ 7 ขวบ ก็มีการทำพิธีเฉลิมฉลองได้ทั้งในศาลเจ้าฮินโต และวัดทางพุทธศาสนา ไปเยี่ยมเคารพ เช่นไหว้หลุมฝังศพของบรรพบุรุษ ซึ่งมีอยู่ในวัดพุทธศาสนาตามเทศกาล เมื่อแต่งงานก็อาจจะไปทำพิธีแต่งงานในศาลเจ้าฮินโตหรือวัดพุทธศาสนา หรือในโบสถ์คริสต์ศาสนา เมื่อบิดา มารดาถึงแก่กรรมก็จะทำพิธีศพในวัดพุทธศาสนา การนับถือศาสนาของคนญี่ปุ่น จะเป็นไปในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งอาจจะยากแก่การเข้าใจของคนไทยที่จะต้องสังกัดศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ แต่คนญี่ปุ่นจะมีการนับถือศาสนาเช่นนี้ ซึ่งเราควรจะทำความเข้าใจไว้

สังคมและชีวิตความเป็นอยู่

ผลสะท้อนของคำสอนในแต่ละศาสนานั้น เราอาจจะมองเห็นได้จากสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนญี่ปุ่น

ในทางด้านสังคมนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องกัน มาตั้งแต่สมัยโบราณเช่นเดียวกับชนชาติอื่น ๆ และชาวญี่ปุ่นมีความไวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภายนอก แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาความเป็นญี่ปุ่นไว้ได้อย่างเหนียวแน่น และยังคงเป็นชนชาติที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างยิ่งชาติหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะดูภายนอกแล้วเราอาจจะมองญี่ปุ่นว่ามีลักษณะบางอย่างเหมือนกับชาติตะวันตก แต่นั่นก็เป็นเพียงปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น ความเจริญที่เรามองเห็นนั้นเป็นความเจริญทางเทคโนโลยีที่ญี่ปุ่นได้รับมาจากชาติตะวันตกอย่างเต็มตัว และเมื่อรับมาแล้วก็ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของตน สินค้าทางอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นเป็นที่ยอมรับนับถือและแพร่หลายกันโดยทั่วไป ตึกรามบ้านช่องในกรุงโตเกียวหรือในเมืองใหญ่ ๆ มีลักษณะไม่แตกต่างไปจากนครหลวงของชาติต่าง ๆ ทั่วโลก แต่ถ้าหากเราจะมองลึกลงไปในจุดสำคัญก็คือ คนญี่ปุ่นจะมีลักษณะเฉพาะของตนอยู่ในหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น

1. ในด้านความสัมพันธ์

คนญี่ปุ่นจะเป็นคนที่ต้องใช้เวลาและความพยายามในการที่จะเป็นเพื่อนกัน การปลูกฝังมิตรภาพนั้นค่อนข้างจะใช้เวลาานาน แต่ถ้าหากได้ปลูกฝังมิตรภาพแล้วคนญี่ปุ่นทั่วไปก็มักจะสนิทในมิตรภาพนั้นก็ที่ยั่งยืนไปเป็นเวลานาน คนญี่ปุ่นจะเป็นชาติที่มักจะชอบการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นก้อน เพื่อนนักเรียน หรือนักศึกษาร่วมรุ่น ตลอดจนรุ่นพี่และรุ่นน้องจะมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก ตลอดจนกลุ่มกิจกรรมหรือการกีฬาในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน การถูกขับออกจากกลุ่มจะหมายถึงเป็นผู้ที่ผิดวินัยของกลุ่มอย่างร้ายแรง ไม่มีใครจะยินดียินดีคบค้าสมาคมด้วย ซึ่งการถูกขับออกจากกลุ่มนี้ จะมีความหมายอย่างมากถึงชีวิตของคน ๆ นั้น การเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นนี้ เป็นคุณสมบัติที่เห็นได้ชัดของคนญี่ปุ่นไม่ว่าจะไปอยู่ในประเทศใดในโลก คนญี่ปุ่นก็มักจะมารวมกลุ่มกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อน แม้แต่ในประเทศ

ญี่ปุ่นเองก็มีกลุ่มต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน มหาวิทยาลัย กลุ่มการเมือง ตลอดจนกลุ่มของศาสนิกชน แต่ละกลุ่มก็จะมีวัตถุประสงค์เพื่อความเจริญก้าวหน้าของกลุ่มตนและความเจริญก้าวหน้าของต้นสังกัดที่อยู่เหนือขึ้นไปอีก ดังเช่น พนักงานของบริษัทก็มักจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มแข่งขันกันว่ากลุ่มใดจะทำรายได้ให้กับบริษัทได้มากที่สุด ซึ่งก็อาจจะแข่งกันแพ้แข่งกันชนะ แต่ทุกคนก็ตระหนักดีว่าการแข่งขันกันนั้นกระทำให้เพื่อความเจริญก้าวหน้าของบริษัทอันเป็นองค์กรอยู่เหนือกลุ่มย่อย ๆ นั้นขึ้นไปอีก การจัดกลุ่มกันเช่นนี้จึงเป็นแนวทางให้เกิดการบริหารแบบ Q.C. ขึ้น ซึ่งเป็นการบริหารแบบที่เหมาะสมกับอุปนิสัยของคนญี่ปุ่น

2. คุณธรรมในสังคม

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าคนญี่ปุ่นมักจะชอบทำอะไรเป็นกลุ่มมากกว่าที่จะเป็นอิสระ โดยลำพังของตนเอง คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ชอบทำอะไรอยู่ภายใต้กรอบบรรทัดฐานของกลุ่ม หรือของสังคมส่วนใหญ่ทั่วไป เช่น การแต่งกาย ความประพฤติ และการใช้ชีวิตและแม้แต่ความภาคภูมิใจเช่นเดียวกัน “หน้า” อยู่ในการคิดของคนญี่ปุ่นอยู่เสมอและเป็นสิ่งที่ต้องรักษากันมากที่สุด* คุณธรรมที่สำคัญข้อหนึ่งก็คือ จะต้องเป็นผู้ที่สามารถอยู่ในกลุ่มและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มได้ ยินดีร่วมมือ ร่วมใจกันกับผู้อื่นได้ มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น ไม่ชอบแสดงความเก่งกล้าสามารถแต่เพียงคนเดียว ดังนั้น ความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นค่านิยมหลักของสังคมญี่ปุ่น ความเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกันนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ กล่าวคือ เกิดจากการใช้ชีวิตอยู่ในกลุ่มเป็นเวลานานพอที่จะรู้จักกันได้โดยไม่ต้องอธิบายกันด้วยคำพูดอีกต่อไป ในอีกแง่หนึ่งการเสนอความคิดเห็นอะไรก็ตามก็ต้องคอยดูว่าคนอื่น ๆ ในกลุ่มจะมีความรู้สึกตอบสนองความคิดเห็นนั้นอย่างไร การเสนอความคิดเห็นมักจะเป็นไปโดยทางอ้อมหรือพูดเป็นนัยหรือหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า หรือความรุนแรงที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการ

รักษาความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกันในกลุ่มเอาไว้ หรือ แม้แต่การติดต่อกับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นก็เช่นเดียวกัน การติดต่อก็คงจะต้องใช้เวลาพอสมควร เพื่อให้กลุ่มนั้น ได้มีเวลาปรึกษาหารือซึ่งกันและกันเสียก่อน และจะได้ ให้คำตอบที่ชัดเจนในภายหลัง ในการติดต่อกับเรื่องกับ ญีปุ่นจึงต้องใช้เวลาและการพูดจาตกลงกันนั้น ก็คง จะต้องพูดกันหลายเที่ยว และคนญี่ปุ่นมักพูดจาอ้อมค้อม ระวังตัว ซึ่งถ้าหากเราไม่เข้าใจวัฒนธรรมญี่ปุ่นดีพอ แล้วก็จะอาจจะรู้สึกว่าคุณญี่ปุ่นไม่ค่อยจริงใจ นอกจาก คุณธรรมในข้อนี้แล้วการที่ต้องรู้จักควบคุมอารมณ์ไม่ให้ ตื่นเต้นดีใจหรือเสียใจจนเกินไปเมื่ออยู่ต่อหน้าสังคมนั้น ก็เป็นคุณธรรมที่พึงประพฤติในสังคมญี่ปุ่น การพูดจา เสียงดัง เอะอะโวยวาย คนปากจัด คนที่อารมณ์แปรปรวนง่ายไม่รู้จักควบคุมอารมณ์ของตน เป็นสิ่งที่น่าตำหนิ ของสังคมญี่ปุ่น การที่พยายามระมัดระวังอารมณ์ อาจจะ เป็นเหตุให้คนญี่ปุ่นยิ้มอยู่เสมอไม่ว่าเวลาเสียใจหรือดีใจ และมักไม่ค่อยปฏิเสธอะไรโดยตรง

คุณธรรมดังกล่าวเป็นคุณธรรมที่คนญี่ปุ่นปฏิบัติ กันในสังคมโดยทั่วไป การที่จะต้องเป็นผู้ที่สงบเมื่ออยู่ ต่อหน้าสังคม การรู้จักควบคุมคำพูด กิริยามารยาท รู้ จักรักษา “หน้า” ของผู้อื่นยึดปฏิบัติตามกฎของกลุ่มโดยไม่มีข้อโต้แย้ง การพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการ ทะเลาะวิวาทหรือการใช้กำลัง ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การที่พยายามไม่เอาเด่นแต่เพียงผู้เดียว ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้สังคมญี่ปุ่นอยู่ร่วมกันโดย สันติมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีพลเมืองมาก ที่ดิน มีจำนวนน้อยต้องอยู่กันอย่างแออัด แต่ในขณะเดียวกัน ก็สามารถนำประเทศไปสู่ความเจริญได้นั้น คุณธรรม เหล่านี้เป็นสิ่งที่เราพึงศึกษาต่อไป

จริยธรรมในการทำงาน

จากการที่ในสมัยคามุระได้มีจริยธรรมสำหรับ นักรบเกิดขึ้นจากการประมวลคำสอนของศาสนาชินโต

พุทธและขงจื้อเข้าด้วยกันดังที่เราจะรู้จักกันในชื่อว่า “บูชิโด” นั้น จริยธรรมดังกล่าวถือกันว่าเป็นจริยธรรมที่สูงส่ง ผู้ ที่ปฏิบัติจริยธรรมนั้นได้ก็คือบุคคลในอุดมคติและถึงแม้ว่า จะปฏิบัติไม่ได้ครบทุกประการก็ตาม แต่ความพยายาม ที่จะปฏิบัติตามแนวทางนั้นก็ถือกันว่าเป็นสิ่งที่ดีในสังคม ญี่ปุ่นสมัยนั้น คุณธรรมข้อพึงปฏิบัติของนักรบหรือซามูไร นั้นมีหลายประการแต่ที่ได้รับการเน้นมากกว่าข้ออื่น ๆ ก็ คือ การสำนึกต่อหน้าที่และความจงรักภักดี ซึ่งคุณสมบัติ ในข้อดังกล่าวก็ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันต่อมาจนถึงสมัย ปัจจุบัน ถึงแม้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะได้ปกครองด้วยระบบ ทหารอีกต่อไปแต่คุณธรรมของบูชิโด ก็ยังคงอยู่ในสาย เลือดของคนญี่ปุ่นสืบต่อกันมา ในสมัยปัจจุบันญี่ปุ่น มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากดังที่ทราบกัน อยู่ทั่วไป ปัจจัยสำคัญที่สุดในการประสบความสำเร็จ ในการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นก็คือ คุณสมบัติของคนญี่ปุ่น เอง จากรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างขุนศึกหรือ เจ้าผู้ครองนคร และบรรดานักรบในบังคับบัญชาของตน ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่นประดุจบุคคลใน ครอบครัวเดียวกัน และร่วมชะตาชีวิตเดียวกันนั้น ในยุค ปัจจุบันก็จะกลายมาเป็นความสัมพันธ์ในหมู่พนักงาน บริษัทเดียวกัน บริษัทเปรียบเสมือนหนึ่งนายของบรรดา พนักงานทั้งหลายซึ่งเปรียบเสมือนนักรบในบังคับบัญชา ของขุนศึกหรือเจ้าผู้ครองนคร

จากการถ่ายทอดรูปแบบของวัฒนธรรมนี้มาจน ถึงปัจจุบัน เราจะเห็นได้ว่าพนักงานบริษัทของญี่ปุ่นจะมี ความรับผิดชอบในหน้าที่การงานของคนสูงมาก ทุ่มเท พลัสกายพลัสใจและความสามารถทั้งปวงเพื่อให้งานสำ เร็จลุล่วงไปด้วยดี และในขณะเดียวกันก็มีความซื่อตรง จงรักภักดีต่อบริษัทที่ตนทำงานอยู่ การที่คนญี่ปุ่นเมื่อจบ การศึกษาแล้วเข้าไปทำงานในบริษัทหนึ่งบริษัทใดแล้ว ก็จะเท่ากับเขาฝากชีวิต ฝากอนาคตเอาไว้กับบริษัทนั้น คนญี่ปุ่นทั่วไปจึงไม่ค่อยเปลี่ยนงาน ทำงานในบริษัท เดียวจนกระทั่งเกษียณอายุ บริษัทก็คือส่วนหนึ่งของชีวิต

เขา ความคงอยู่ของบริษัทก็มีความหมายต่อชีวิตเขามาก ในทางตรงกันข้ามบริษัทญี่ปุ่นก็ไม่ค่อยจะไล่คนงานหรือพนักงานของเขาออก ถือว่าพนักงานก็เป็นส่วนหนึ่งของบริษัทเหมือนกัน พนักงานก็คือทรัพยากรอันมีค่าของเขา การตัดสินใจใด ๆ ก็ตามมักจะมีการปรึกษาโดยทั่วถึงกัน ทั้งในระดับผู้บริหารและระดับพนักงาน กลุ่มของพนักงานก็มีสิทธิที่จะเสนอความคิดเห็นของพวกตนไปยังผู้บริหาร ซึ่งโดยทั่วไปแล้วผู้บริหารก็ยินดีรับฟังความคิดเห็นนั้น ทุกคนถือว่าเมื่อมาอยู่ร่วมบริษัทเดียวกันแล้วก็ต้องร่วมชะตาชีวิตอย่างเดียวกัน ทุกคนจะพยายามหาวิถีทางที่ดีที่สุดที่จะทำให้บริษัทของตนก้าวหน้าให้มากที่สุด ความร่วมมือซึ่งกันและกัน ความพยายาม การทุ่มเทความสามารถทั้งหมดให้กับการทำงานที่ทำโดยมีต้องมาคอยพะวงอยู่ว่าเมื่อไหร่จะถูกไล่ออก ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการปฏิบัติงาน ตลอดจนการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายไม่หรูหรา สรุ่ยสร้อยจนเป็นนิสัยประจำชาติเช่นนี้ จึงทำให้ประเทศญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ และในทางเศรษฐกิจอย่างมาก รูปแบบของการทำงานจะมีการดัดแปลงจากของเก่าให้เหมาะสมแก่กาลสมัยอยู่เสมอ เพื่อที่จะให้ได้ซึ่งผลผลิตและผลประโยชน์แก่บริษัทให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วพร้อมเสมอที่จะปฏิบัติตามนโยบายและคำสั่งของบริษัท ไม่ว่าบริษัทจะส่งไปทำงานอยู่ในที่แห่งใดในโลกก็ยินดีที่จะไปเสมอ จากการทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับการทำงานของบริษัท ในทางตอบสนองทางบริษัทก็ต้องคอยดูแลการทำงาน สวัสดิการ ตลอดจนไปถึงเรื่องส่วนตัวของพนักงานของตนด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานกับบริษัทนั้นจะเป็นไปในการทำงานบุคคลในครอบครัว ทุกคนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ปรากฏการณ์นี้จะทำให้การนัดหยุดงานเริ่มจะมีน้อยลงในประเทศญี่ปุ่น

เราก็จะสรุปได้ว่าคุณธรรมในการทำงานของคนญี่ปุ่นโดยส่วนใหญ่ก็จะถือหลักความรับผิดชอบ มีความสำนึกต่อหน้าที่ และความจงรักภักดีเป็นสำคัญ อาจจะ

เป็นไปได้ว่าประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมามีภยธรรมชาติดูอยู่มาก เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด จึงมีความสำนึกว่าการอยู่คนเดียวมันไม่อาจจะทำได้ จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต้องรวมเป็นหมู่เป็นเหล่าเป็นกลุ่มเป็นก้อน จึงจะสามารถที่จะมีชีวิตอยู่ได้ คำสอนในศาสนาต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งโบราณมาก็ให้ความสำคัญต่อการช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันมาโดยตลอด จะต้องรักสามัคคีกัน จึงจะดำรงความเป็นประเทศญี่ปุ่นอยู่ได้ ด้วยเหตุปัจจัยนี้จึงอาจจะทำให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้นในสังคมญี่ปุ่นที่เราอาจจะเห็นได้โดยทั่วไปไม่จำกัดอยู่แต่เพียงในผู้ทำงานเท่านั้น ในสังคมย่อยอื่น ๆ ก็มีลักษณะการเกาะกลุ่มอย่างเหนียวแน่นเช่นเดียวกัน

ศิลปวัฒนธรรม

เราอาจจะกล่าวได้ว่าศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเซ็นมากที่สุด ศิลปชั้นสูงของญี่ปุ่นล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลของเซ็นทั้งสิ้น ความงามหรือสุนทรียะในทัศนะของคนญี่ปุ่นก็คือความงามของธรรมชาติเป็นหลักสำคัญ ศิลปะใดที่เป็นธรรมชาติหรือสะท้อนให้เห็นธรรมชาติ หรือทำให้ระลึกถึงธรรมชาติล้วนแล้วแต่เป็นศิลปะที่มีอิทธิพลของพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายเซ็น หลักสำคัญในการเข้าใจศิลปะของญี่ปุ่นก็คือ

1. miyabi จะต้องเป็นความงามที่ขัดเกลา กลั่นกรองหรือปรับปรุงแล้ว ถึงแม้ว่าคนญี่ปุ่นจะเป็นชาติที่รักธรรมชาติก็จริง แต่มีได้นำวัสดุจากธรรมชาติมาใช้โดยมิได้ขัดเกลาเลย จะต้องมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและพิถีพิถัน

2. mono no aware เป็นความงามที่ยึดแนวธรรมชาติเป็นหลัก ถึงแม้จะขัดเกลาแล้วก็ตามแต่ต้องดูเป็นธรรมชาติ ไม่ปรุงแต่งดัดแปลงไปจนขาดความเป็นธรรมชาติ

3. wabi เป็นความงามที่ดูแล้วเกิดความสงบในจิตใจ มีลักษณะเคร่งขมับ ไม่มีสีสันฉูดฉาดบาดตา หรือดูแล้วเกิดความฟุ้งซ่านเกิดจินตนาการอันห่างไกลจากธรรมชาติ

4. sabi เป็นความงามที่เรียบง่าย เป็นของธรรมดาที่มีอยู่ทั่วไป ไม่มีลวดลายสลักเสลาวิจิตรพิสดารจนเกินความจริงผิดปกตวิสัย

เพื่อที่จะช่วยให้เข้าใจในศิลปะของญี่ปุ่นมากขึ้น ผู้เขียนก็อยากจะขอยกตัวอย่างศิลปะอย่างหนึ่งขึ้นมาเพื่ออธิบายความหมายทั้ง 4 ประการ เช่น กระถอมน้ำชา ในความหมายแรกนั้นกระถอมน้ำชาจะต้องใช้วัสดุที่คัดเลือกแล้ว อาทิเช่น คานของกระถอมน้ำชาใช้นั้นจะเป็นไม้ที่ถึงแม้ว่าจะมีความโค้งงอตามธรรมชาติแต่ก็ต้องขัดเกลารให้เรียบร้อย หรือถ้าจะใช้แบบมีเปลือกไม้ก็ต้องดูเปลือกที่สมบูรณ์ไม่ขาดวัน และขัดเกลารหรือทาน้ำมันขัดเงาให้เรียบร้อย

ในความหมายที่สองนั้น วัสดุที่ใช้ก็ต้องเป็นวัสดุที่เกิดตามธรรมชาติ ถึงแม้ว่าจะไม่เพียตรงหรือมีความสมบูรณ์ในรูปลักษณะ แต่ถ้ามีความงามตามธรรมชาติอยู่ก็นิยมใช้กันมาก ทาน้ำมันขัดเงาเพื่อให้เห็นตาไม้ หรือลวดลายไม้ที่สวยงามตามธรรมชาติ สถานที่ตั้งกระถอมน้ำชาก็ต้องอยู่ในส่วนที่ร่มรื่น แวดล้อมไปด้วยธรรมชาติ เมื่อมองดูแล้วกระถอมนั้นจะกลมกลืนไปกับธรรมชาติที่อยู่รอบข้าง จะไม่มีสีลันที่โดดเด่นออกมาจากธรรมชาติที่แวดล้อมเป็นอันขาด

ในความหมายที่สามในเรื่องของ wabi ซึ่งเป็นความงามอย่างสงบหรือดูแล้วเกิดความสงบในจิตใจ กระถอมน้ำชาจะอยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่เงียบสงบห่างไกลจากสถานที่ที่มีคนเข้าออกพลุกพล่าน บุคคลที่เข้าไปในกระถอมน้ำชาต้องระับการสรวลเสเฮฮา การพูดด้วยเสียงดังเพื่อให้ความเคารพแก่สถานที่ การประดับประดาตกแต่งกระถอมน้ำชานั้นก็มีลักษณะเรียบ ๆ ดูแล้วสบายตา

สบายใจไม่ได้มีจุดเด่นพิเศษอะไรที่ทำให้ผู้เข้าไปจะต้องตกตะลึงในความงาม ทุก ๆ อย่างจะเป็นการประดับประดาที่ดูแล้วเกิดความสงบในจิตใจ แม้แต่ตัวกระถอมน้ำชาเองก็เป็นสถานที่ที่เมื่อได้เห็นแล้วทุกคนก็อยากจะเข้าไปพักผ่อนคลายความตรึงเครียดที่มีอยู่ในจิตใจ

ในความหมายที่สี่ในเรื่องของ sabi ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกันกับความหมายที่สามในเรื่องของ wabi ในความหมายของ sabi ก็คือเป็นความงามแบบเรียบ ๆ ง่าย ๆ ที่เราอาจจะเห็นอยู่ทุกวันแต่อาจจะมองข้ามไป กระถอมน้ำชาอาจจะทำให้เรานึกถึงกระถอมนของชาวนาที่มีอยู่ตามชนบทท่ามกลางธรรมชาติอันสงบสงัด เป็นของที่มีอยู่ทั่วไปไม่ได้แต่งเติมอะไรให้หรูหราจนเกินความจำเป็น จะมีแต่สิ่งที่มีประโยชน์ในการใช้สอยได้จริง ๆ

ที่ยกตัวอย่างมานี้ก็เป็นเพียงส่วนน้อย ยังมีศิลปะของญี่ปุ่นแขนงอื่น ๆ อีก แต่ทั้งหมดเมื่อเข้าขั้นสูงจริง ๆ แล้วจะยังเรียบ ๆ จนแทบจะไม่มีจุดเด่นอะไรเลย ซึ่งจะเห็นจุดที่น่าเราไปสู่ธรรมชาติที่แท้จริง จะเห็นว่าหลักของศิลปะญี่ปุ่นที่แท้จริงก็คือการพยายามเข้าถึงธรรมชาติ ถ้าหากเข้าถึงธรรมชาติไม่ได้จริง ๆ ก็ขอให้ได้เลียนแบบธรรมชาติหรือสร้างสิ่งที่ดูแล้วเกิดความระลึกถึงธรรมชาติในเรื่องของวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน ชาวญี่ปุ่นจะเป็นชาติที่สังเกตธรรมชาติและใช้ชีวิตเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติอย่างมากชาติหนึ่ง เมื่อเปลี่ยนฤดูกาลคนทั่วไปก็ต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายตลอดจนถึงอาหารการกิน การแต่งกายก็จะมี สำหรับฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน ฤดูใบไม้ร่วง และฤดูหนาว อาหารการกินก็เช่นเดียวกันก็จะสอดคล้องตามฤดูกาลและเทศกาลซึ่งมีในแต่ละฤดู การประดับประดาตกแต่งห้อง หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ต้องเปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าประเทศญี่ปุ่นมีธรรมชาติความรู้สึกรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ แม้กระทั่งรสนิยมในศิลปะก็เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติทั้งสิ้น

ทั้งหมดนี้เราก็คงจะสรุปได้ว่าเบื้องหลังของจิต-

วิญญาณของคนญี่ปุ่นก็คือการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมอยู่รอบตัวเรา วัฒนธรรมของญี่ปุ่นก็เป็นไปเพื่อการรับใช้ เพื่อผลประโยชน์ของคนญี่ปุ่นเอง จะไม่มีลักษณะตายตัวสามารถปรับให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสภาพการณ์ได้เสมอ เพื่อประโยชน์ทั้งในด้านวัฒนธรรมและนามธรรม การพัฒนาของญี่ปุ่นก็เป็นไปในแนวทางที่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และเอื้ออำนวยผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุด การศึกษาภูมิหลังของ

คนญี่ปุ่นจะช่วยให้เราเข้าใจพฤติกรรมและปรากฏการณ์ของสังคมญี่ปุ่นได้ดีพอสมควร บทความฉบับนี้อธิบายแต่เพียงหัวข้อที่สำคัญ ๆ เท่านั้น อันได้แก่ พื้นฐานทางจิตใจในด้านศาสนาและความเชื่อ ในด้านสังคมและชีวิตความเป็นอยู่และในด้านศิลปวัฒนธรรมเท่านั้นอาจจะมีปัจจัยที่สำคัญอื่น ๆ อีกมากมายที่มีส่วนอธิบายและกำหนดจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่น ซึ่งอาจนำเสนอในโอกาสต่อไป

จำนักรหอสมุด